

*Др Зоран Миладиновић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу*

*УДК: 368.025.6
DOI: 10.46793/XIVMajsko.265M*

РИЗИК КАО ЕЛЕМЕНТ ОСИГУРАЊА*

Резиме

Ризик као појам асоцира на многе претпоставке, у зависности са којег аспекта се посматра, односно анализира. Посматран са аспекта осигурања, ризик је један од основних елемената без којег осигурање не постоји. Ризик у осигурању је опасност која прети некој имовини или лицу обухваћеним уговором о осигурању и чије је осигурање допуштено законом и моралом. Ризик директно утиче на висину премије која у осигурању представља цену услуге осигурања и која је битан елемент уговора о осигурању. Висина премије као цене осигурања на првом месту зависи од интензитета ризика, али и од других фактора као што су: осигурана сума, трајање осигурања, општи трошкови осигурања и др. Суштина је да између ризика и премије постоји веома уска повезаност. То значи да се свака промена ризика неминовно одражава и на висину премије. Ако се ризик који је обухваћен осигурањем током трајања осигурања повећа или смањи то ће се директно одразити на повећање или смањење премије осигурања.

У економско-техничком смислу ризик представља вероватноћу наступања неког економски штетног догађаја. Као правни појам ризик је у услугама осигурања битан елемент уговора за који су везане бројне обавезе уговорних страна -осигуравача и осигураника.

***Кључне речи:** осигурање, ризик, повећање ризика, смањење ризика, премија.*

1. Уводне напомене

Појам „ризик“ има различито значење у свакодневном животу. То је појам који асоцира на многе претпоставке, у зависности са којег аспекта се посматра, односно анализира. Најчешће се ризиком означава неки будући неизван догађај чијим остварењем може настати нека штета или нека корист. У

* Рад је написан у оквиру пројекта Правног факултета Универзитета у Крагујевцу „XXI век – век услуга и Услужног права“, бр. 179012, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

економско-техничком смислу ризик представља вероватноћу наступања неког економски штетног догађаја.¹ Међутим, у осигурању се овим појмом најчешће означава и узрок штете или пак сама штета. Дакле, у осигурању ризик представља наступање једног економски штетног догађаја. Пожар, поплава, судар моторних возила, крађа и сл. су догађаји који чине ризик у осигурању. Са тог аспекта у осигурању се обично говори о “добром” и “лошем” ризику. Сасвим прецизно говорећи, у осигурању ризик представља опасност од наступања одређеног догађаја (пожара, крађе, пада, саобраћајне незгоде и сл.), а не и саме те догађаје.² Управо на основу ове чињенице могуће је уочити разлику између ризика и осигураног случаја: ризик је могућност наступања одређеног догађаја, док је осигурани случај већ наступели догађај. Једна апстрактна могућност се претворила у реалну чињеницу.³ У правној теорији израз ризик анализиран је са различитих аспеката, са циљем да се да једна свеобухватна дефиниција.⁴ Ипак, до сада се није могла дати једна свеобухватна дефиниција која би задовољила правнике, економисте, филозофе. Са правног аспекта, ризик представља један од елемената осигурања, односно догађај чије постојање и реализовање доводи до одређених правних последица.⁵ Као правни појам ризик је у праву осигурања елемент уговора који има велики правни значај за све учеснике у осигурању: уговарача осигурања, осигуравача, осигураника. Од интензитета ризика који прети осигураној ствари или лицу обухваћеним уговором о осигурању зависи висина премије коју осигураник плаћа. Поред тога свака промена ризика директно се одражава на висину премије, што значи да између ризика и премије постоји начело сразмере.⁶ Са аспекта осигурања значајан је појам ризика дефинисан одредбама Закона о облигационим односима (даље ЗОО).⁷ Према чл. 898 ЗОО ризик представља будући неизвестан догађај који не зависи од искључиве воље заинтересованих лица, и чије је осигурање допуштено законом и моралом. На основу ове дефиниције ризика одређују се и његови битни елементи. То су: могућност наступања догађаја; неизвесност догађаја; независност тог догађаја од искључиве воље заинтересованог лица и допуштеност ризика законом и моралом.

¹ Палаш, А., *Ризик у привреди и осигурању*, Осигурање и привреда, бр. 6/1969, стр. 14.

² Маровић, Б., *Осигурање и шпедиција*, Нови Сад, 2001, стр. 35.

³ Шулејић, П., *Право осигурања*, Београд, 2005, стр. 85.

⁴ Маровић, Б., Авдаловић, В., *Осигурање и управљање ризиком*, Суботица, 2003, стр. 67.

⁵ Огњановић, С., *Трансформација ризика у осигурању од одговорности*, Правни живот 10/2001, стр. 589.

⁶ Јанковец, И., *Привредно право*, Београд, 1981. стр. 399

⁷ Закон о облигационим односима, Службени лист СФРЈ, бр. 29/78, са изменама у бр. 38/85, 46/85, 57/89, и Службени лист СРЈ, бр. 31/9.; 22/99, 23/99, 35/99, 44/99.

2. Елементи ризика

Сваки ризик није подобан за осигурање. Да би то био он мора да испуњава одређене услове. Ти услови тичу се техничке организације осигурања (да омогућава примену математичко-статистичких закона), али морају бити испуњени и одређени правно релевантни услови. Ти правно релевантни услови означавају се и као елементи ризика. Да би неки ризик могао да буде покривен осигурањем он мора да садржи следеће елементе, односно да испуњава следеће услове.

Могућност наступања. - Осигурање се може односити (уговор се може закључити) само на догађај - ризик који се може десити. Са правног аспекта посматрано то значи да ризик који се не може десити не може бити обухваћен осигурањем. То правило је опште познато у облигационом праву према коме уговор не производи правно дејство ако је предмет уговора немогућ. У осигурању то конкретно значи да уколико у време закључења уговора о осигурању предмет уговора није изложен ризику (пожару, провалној крађи, лому и сл.) или више не постоји (нема имовина или лица), уговор о осигурању се не може закључити. Исто тако, уколико у току трајања уговора о осигурању осигурана ствар пропадне, или осигурано лице умре услед догађаја који није покривен осигурањем, осигурање престаје по самом закону (чл. 928, ст. 1 ЗОО). Чињеница је да у оба случаја није могуће реализовање предвиђеног ризика, па у том случају не може постојати ни обавеза осигуравача. С друге стране, постојаће обавеза осигуравача да накнади штету за ризик који се могао предвидети и који се остварио. На пример, дошло је до рушења тунела услед притиска брдске масе. Ово због тога што је могућност таквог догађаја била предвидива.

Неизвесност. - Неизвесност је такође елемент ризика садржан у самој бити осигурања. Под овим елементом ризика, подразумева се да је за ризик који је обухваћен осигурањем неизвесно да ли ће наступити, и када ће наступити. Када би се допустило да се закључи уговор о осигурању и за оне ризике који ће сигурно наступити, то би елиминисало алеаторност као битну особину уговора о осигурању. Зато је, према законима у упоредном праву и нашем ЗОО, уговор о осигурању ништаван ако је у часу његовог закључења већ настао осигурани случај, или је био у наступању, или је било извесно да ће наступити, или ако је већ тада била престала могућност да он настане (чл. 898, ст. 2 ЗОО). Одредба према којој је уговор о осигурању могућ само у односу на ризик чије је остварење могуће императивног је карактера, што значи да уговорне стране не могу другачије уговорити. Овде треба нагласити да сам појам неизвесности ризика није апсолутне природе. Неизвесност може постојати у погледу самог наступања догађаја који је обухваћен ризиком (на пример, да ли ће уопште доћи до пожара, крађе, смрти, несрећног случаја и сл.), али неизвесност може постојати и у погледу времена када ће се остварити ризик обухваћен

осигурањем (на пример, сигурно је да ће осигурано лице умрети али се не зна када ће се то десити).

Независност ризика од искључиве воље заинтересованих лица.- Овај елемент ризика подразумева да се исти није реализовао вољом заинтересованог лица, првенствено уговарача осигурања, односно осигураника. Потребно је да се ризик догодио случајно.⁸ Само у том случају осигуравач ће бити у обавези да испуни своју обавезу из уговора о осигурању. За неке ризике је карактеристично да се по природи ствари реализују уз учешће самог осигураника. Најкарактеристичнији пример је саобраћајна незгода у којој учествује лице које је закључило уговор о осигурању своје одговорности за штете које причини моторним возилом трећим лицима. За осигурање је од значаја (да би осигуравач био у обавези да исплати штету) да осигурани случај није настао искључивом вољом осигураника. Или на пример, код осигурања имовине да осигураник који је осигурао своју имовину од пожара није својом вољом проузроковао пожар. Круг лица чијом искључивом вољом ризик не треба да се реализује је знатно шири од уговарача осигурања, односно осигураника. То су сва она лица која од осигурања могу имати неку корист (осигураник, власник ствари, купац, лице у чију корист је осигурање закључено и сл.).⁹ Зато се ово питање у пракси увек посебно оцењује. Када је реч о лицима за чије поступке уговарач осигурања одговара (малолетна деца, радници у домаћинству, ученици у школи, лица на пракси и сл.), у упоредном праву је правило да је осигуравач увек дужан да накнади штету уколико је ризик реализован њиховим радњама, па и онда када је у питању најтежи облик кривице. Као разлог за такав став истиче се да је у таквим случајевима ризик реализован без утицаја осигураника, тј. утицај осигураника у тим случајевима није ни претежан ни директан.¹⁰

На том становишту стоји и ЗОО, који у чл. 929, ст. 3 прописује: “уколико се остварио осигурани случај осигуравач је дужан надокнадити сваку штету проузроковану од неког лица за чије поступке осигураник одговара по ма ком основу, без обзира на то да ли је штета проузрокована непажњом или намерно”.

Допуштеност ризика. - Осигурањем може бити покривен само ризик који је допуштен законом и моралом и није противан јавном поретку. То значи да се осигурањем не може покрити ризик који испуњава све напред наведене услове, уколико је то у супротности са законом и моралом. Искључење одређених ризика из осигурања чини се ради правне сигурности. Другим речима, од бројних опасности које угрожавају предмет осигурања (имовину или лице) мора се јасно одредити које од њих могу бити покривене осигурањем, а које не

⁸ Маровић, Б., *нав. дело*, стр. 36.

⁹ Константиновић, М., *Облигационо право*, Београд, 1957. стр. 136.

¹⁰ Шулејић, П., *Осигурање од грађанске одговорности*, Београд, 1967, стр. 70.

могу.¹¹ Ово питање углавном се уређује уговором о осигурању и то на основу општих и посебних услова осигурања, али је правило да се одређени ризици искључују из осигурања по самом закону.¹² То правило усваја и наш ЗОО који у неколико одредби садржи правила о искључењу одређених ризика из осигурања, при чему су нека искључења заједничка за осигурање имовине и лица док нека искључења зависе од тога да ли је у питању осигурање имовине или је реч о осигурању лица. Одредбом члана 920 искључена је обавеза осигураваача према осигуранику за све штете (на лицима и стварима) које су настале намерно или преваром уговараача осигурања, осигураника или корисника осигурања. Ова одредба је императивног карактера, што значи да није допуштена могућност другачијег уговарања.

Када је реч о осигурању имовине, из осигурања су искључени ризици који настану кривицом уговараача осигурања или осигураника, ризици који су се остварили као последица недостатка осигуране ствари, ризици остварени ратним операцијама, побунама или немирима (чл. 930 и 931 ЗОО). Међутим, ове одредбе су диспозитивног карактера тако да осигураваач може бити обавезан на накнаду штете и у наведеним случајевима, уколико је тако предвиђено уговором о осигурању.

Када је у питању осигурање лица, ЗОО искључује из осигурања ризике као што су: самоубиство осигураника, ако се десило у првој години осигурања (чл. 949, ст. 1); намерно убиство осигураника од стране корисника осигурања (чл. 950); намерно проузроковање несрећног случаја (чл. 951).

Поред ових искључења ЗОО из осигурања искључују ратне и политичке ризике.

Под ратним ризиком подразумева се опасност наступања штетног догађаја који је последица ратних операција између две или више држава. Међутим, под ратом у ширем смислу може се сматрати и грађански рат, устанак, побуна, револуција. Ипак, да би ови ризици били искључени из осигурања потребна је узрочна веза између рата и наступања догађаја који се сматра као осигурани случај. На пример, може зграда да изгори за време рата, али не као последица бомбардовања, него као последица непажње власника зграде.¹³

Под политичким ризиком подразумева се опасност настанка штетног догађаја услед поступака политичких власти: санкције, ембарго, заплена робе, блокада, реквизиција, конфискација и сл. Такође, то могу бити општепривредне и политичке мере једне земље услед којих њени држављани не могу да

¹¹ Шулејић, П., *Могућност покривања ризика изван традиционалних метода осигурања*, Правни живот, 11/96, стр. 488.

¹² Шулејић, П., *Правичност и интереси у расподели ризика путем осигурања*, Правни живот 11-12/94, стр. 2218.

¹³ Пресуда Врховног суда Србије, Прев. Бр. 152/95. Билтен Врховног суда бр. 2/95.

испуњавају своје уговором преузете обавезе: забрана увоза, забрана плаћања, замрзавање новчаних средстава и сл.¹⁴

Међутим, законске одредбе које се односе на ова искључења су диспозитивне природе, што значи да, ако то уговорне стране желе, и ови ризици могу бити обухваћени осигурањем. Подразумева се да је премија у том случају пропорционална ризику који осигуравач преузима.

Поред законских искључења одређених ризика из осигурања, и саме уговорне стране могу из осигурања искључити одређене ризике. На то изричито упућује одредба чл. 929, ст. 1 ЗОО, према којој: “уколико осигуравач одређену штету не жели да покрије, она мора изричито уговором да буде искључена”. Уговорна искључења ризика, иако заснована на аутономији воље уговорних страна, ипак нису без икакве контроле законодавца, чији је циљ првенствено заштита интереса уговарача осигурања, односно осигураника као економски слабије стране.¹⁵ Тако на пример, код имовинских осигурања закон полази од претпоставке да су осигурањем покривене све штете које настају остваривањем опасности предвиђене уговором о осигурању. Уколико пак осигуравач одређену штету не жели да покрије, она мора изричито уговором да буде искључена. Искључење тог ризика се, према томе, не претпоставља, оно треба да буде изричито наведено у полиси осигурања.¹⁶

Општи услови осигурања компанија за осигурање редовно искључују из осигурања читав низ ризика. Примера ради, код осигурања имовине из осигурања се редовно искључује ризик штете нанете намерно или крајњом непажњом као и штете настале услед ратних догађаја и сличних оружаних акција које су у узрочној вези са овим догађајима. Такође, општи услови осигурања живота осигуравајућих компанија предвиђају искључење ризика у случају када је осигураникова смрт наступила при покушају или због припреме покушаја или извршења умишљајног кривичног дела за које је предвиђена казна строгог затвора или тежа казна.

Тумачећи Опште услове осигурања као аутономне изворе права, судска пракса је питању искључења одређених ризика из осигурања увек прилазила са посебном пажњом, тј. постављала је увек као претходно питање да ли је у конкретном случају одређени ризик обухваћен осигурањем или не.¹⁷

Дефинитивно постоје неке ситуације у којима је ризик већи него у другим ситуацијама. Догађаји који имају већу вероватноћу губитка су ризичнији од оних чија је вероватноћа нижа.

¹⁴ Dickson, G., *Introduction to insurance*, London, 1984, стр. 34

¹⁵ Crockford, N., *Risk management*, London, 1991, стр. 46.

¹⁶ Славнић, Ј., *Осигурање ризика природних катастрофа*, Правни живот 10/2000, стр. 467.

¹⁷ На пример, у једном случају Виши привредни суд тумачећи појам саобраћајне незгоде како је описан према правилима осигурања, заузео је став да се саобраћајном незгодом сматра и рушење крова гараже због тежине снега, полазећи од тога да штета овде није последица немарности осигураника, па да према томе није искључена из осигурања. Пресуда Вишег привредног суда бр. 1082/96. Информатор бр. 168/97.

Осигуравајуће компаније предвиђају губитке који настају реализацијом ризика и према томе обрачунавају премију осигурања. За ниво ризика користе се термини већи ризик и мањи ризик, на основу чега се означава мера могуће величине губитка.¹⁸

3. Класификација ризика

У пракси постоји неограничен број ризика и готово је немогуће да се разврстају у неке строго ограничене категорије. Ипак, према карактеристикама ризика прави се глобална разлика између следећих ризика: финансијски и нефинансијски, динамички и статички, фундаментални и посебни, спекулативни и чисти.¹⁹

У најширем смислу, појам ризик обухвата све ситуације у којима постоји могућност излагања неизвесности. У неким ситуацијама та неизвесност односи се на финансијски губитак, док у другима то није случај. У сваком аспекту људског деловања постоји елемент ризика, а многи од тих ризика немају никаквих финансијских последица. За осигуравајуће компаније су важни за анализирање ризици који обухватају финансијски губитак.²⁰

Динамички ризици су они који настају због промена у економији. Промене у нивоу цена, укусу потрошача, прихода, расхода и технологије, могу изазвати финансијски губитак. Они су резултат прилагођавања променама, и као такви по правилу иду у корист друштва током дужег временског периода. Могу се поделити на велики број појединаца, и мање су предвидљиви него статички ризици, јер исти не настају унутар неког прецизног степена регуларности.²¹

Статички ризици обухватају губитке који би настали и када не би било промена у економији. Настају из разлога другачијих него што су промене у економији. Најчешће настају услед опасности које долазе од природних појава или услед непоштења појединаца. Из тих разлога нису извор добити друштва. Као последица статичких ризика настају статички губици, који представљају уништење активе, или промене у њеном поседовању. Губици услед статичких ризика углавном су предвидиви. Зато су погоднији за коришћење у осигурању, у односу на динамичке.²²

Фундаментални и посебни ризици се заснивају на разлици у последици и пореклу губитка. „Фундаментални ризици обухватају губитке који су по

¹⁸ Авдаловић, В., *Менаџмент ризиком у осигурању*, Београд, 2000, стр. 132.

¹⁹ Огризовић, Д., *Риск менаџмент (управљање ризиком) идентификација ризика - израда шеме организације предузећа*, Привредно правни приручник, бр. 6/90, стр. 29.

²⁰ Калинић, В. Авдаловић, В., *Маркетинг истраживање у осигурању*, Привредна изградња, бр. 3-4/96, стр. 65.

²¹ Палаш, И., *нав. чланак*, стр. 38.

²² Маровић, Б., Авдаловић, В., *нав. дело*, стр. 72.

пореклу и последицама безлични.²³ То су ризици изазвани у највећем делу економским, друштвеним и политичким појавама, али могу настати и услед физичких појава. По правилу погађају велике сегменте или чак целокупну популацију, као на пример, инфлација, рат, незапосленост, земљотреси и сл.

Посебни ризици обухватају губитке који настају услед појединачних догађаја и које појединци више уочавају него цела група. Они могу бити статички и динамички. Незапосленост, рат, инфлација, земљотреси и поплаве су примери фундаменталних ризика, док су паљење кућа, крађа имовине и сл. посебни ризици.

Будући да су фундаментални ризици изазвани условима који су више или мање изван контроле појединаца који трпе губитке и пошто они нису ничија посебна грешка, због разлога настанка ризика, друштво пре појединаца реагује на исте. Неки фундаментални ризици регулишу се путем приватног осигурања. Некада се користи неки облик социјалног осигурања или државног програма којим се решавају фундаментални ризици.²⁴ Незапосленост и радна неспособност су видови фундаменталних ризика који се регулишу путем социјалног програма државе. Штете од поплаве и земљотреса производе разорни учинак у погођеним областима и ту санацију преузима држава.²⁵

Посебни ризици погађају појединце, па држава није субјект решавања насталих проблема реализацијом таквих ризика. Ове ризике решава појединац закључивањем уговора о осигурању или на неки други начин.

Највећа разлика постоји између чистог и шпекулативног ризика. Шпекулативни ризик је ситуација где постоји могућност губитка, али исто тако и могућност добитка. Коцкање је добар пример шпекулативног ризика, где се неко лице намерно упушта у ризик у наду добитка. Лице које преузима такав ризик чини то у намери стицања добити. Шпекулативни ризици нису предмет делатности осигурања.

Чист ризик су ситуације које обухватају само могућност губитка или никакав губитак. Један од најбољих примера чистог ризика је могућност губитка који се односи на власништво имовине. Примера ради, лице које купује аутомобил мора рачунати на могућност да се нешто може десити што ће оштетити или уништити његов аутомобил. Дакле, у овом случају ситуација је чиста: постоји ризик губитка или никаквог губитка на аутомобилу као имовини. Чисти ризици се деле на неколико подгрупа, као што су: лични ризици, који погађају личност (прерана смрт, болест, неспособност за привређивање и сл.); имовински ризици су ризици који настају уништењем или оштећењем имовине. Ови ризици се могу посматрати са два облика губитка у случају остварења: директни и индиректни губици. Директни губици представљају штету на осигураној имовини, а индиректни су последица штете

²³ Авдаловић, В., *нав. дело*, стр. 132.

²⁴ Палаш, И., *нав. чланак*, стр. 38.

²⁵ Crockford, N., *нав. дело*, стр. 48.

на оштећеној имовини (губитак прихода, трошкови становања ако је изгорела кућа и сл.); ризик одговорности представља ненамерну штету коју причине трећа лица на осигураној имовини; ризици реализовани из пропуста других лица настају када друга лица преузму обавезу да одређеном лицу изврше неки посао или пруже услугу па је не обаве или је обаве некавалитетно, или у року, па из тога настане одређена штета (закашњење са изградњом објекта у уговореном року, одступање од грађевинског пројекта и сл.).

Према месту реализовања разликују се ризици који се остварују на копну, мору и у ваздуху. Ова подела је значајна с обзиром на изворе права који се примењују у случају реализације ризика, односно настанка осигураног случаја.²⁶

Са аспекта осигурања посебно значајна је подела на сталне и променљиве ризике.

Стални су они ризици код којих могућност наступања осигураног случаја (пожара, крађе, саобраћајне незгоде, и сл.) остаје иста током читавог периода осигуравајућег покрића. Значајни су по томе што су и једна и друга уговорна страна оптерећене на исти начин у смислу да је ризик који осигуравач трпи ”константан”, док је осигураник у обавези да плаћа премију која се не мења и која је утврђена управо према тежини ризика.

Променљиви су они ризици код којих се могућност наступања осигураног случаја током трајања осигуравајућег покрића мења. Промене могу настати у смислу да се ризик нагло повећа или смањи. Оне су од значаја за обе уговорне стране. Обавеза је осигураника да осигуравачу пријави нагле промене ризика било да су оне повећане или смањене. Промена ризика у току трајања осигуравајућег покрића даје право осигуравачу да захтева промену висине премије, ако је ризик повећан, односно право уговарачу осигурања, односно осигуранику да тражи смањење премије ако се ризик смањило.

Ризици су по тежини и вероватноћи да се остваре веома различити. Из тих разлога је и цена - премија осигурања различита, што опет условљава да ли ће стопа премије бити већа или мања. Колика ће бити премија зависи од низа фактора, а то се уређује условима, односно тарифама за одређену врсту осигурања, при чему се као полазна основа узима степен ризика који је обухваћен осигурањем.²⁷

4. Управљање ризиком

Ризик је чињеница коју, било читаво друштво, било појединац не може да избегне и стога мора тражити начин да живи са њом. Штавише, развојем и напретком друштва, јављају се нови ризици за које морају да се налазе нови начини одбране. Да би се избегле, или ублажиле штетне последице ризика,

²⁶ Авдаловић, В., *нав. дело*, стр. 133.

²⁷ Огризовић, Д., *нав. чланак*, стр. 31.

друштва и појединци у њему траже и изналазе начине избегавања или ублажавања дејства ризика и на тај начин успевају да ограниче или усмеравају појаву или обим штете од одређеног ризика. На овај начин друштво и појединци, са више или мање успеха управљају са појавом или штетним последицама појаве ризика. Када се спомиње ризик, штета, надокнада то одмах асоцира на функцију осигурања. Осигурање је, у ствари само један, веома важан елемент у управљању ризиком, али не и једини. На пример, читаво друштво од катастрофалних пожара брани се формирањем ватрогасних друштава, а то није осигурање. Глобално посматрано, управљање ризиком у организованим друштвима врши се на неколико начина: избегавањем; осигурањем, задржавањем, преносом; поделом и умањењем ризика. Све ове радње означавају у стручној литератури из области осигурања означавају се заједничким именом: управљање ризиком.²⁸

Управљање ризиком избегавањем постиже се на тај начин што друштво или појединац одбија да прихвати одређени ризик. Тај циљ остварује се непредузимањем оних радњи које могу довести до реализације ризика. Примера ради, ако појединац не жели да ризикује да изгуби уштеђевину у хазардном послу, онда се неће упуштати у такав посао. Или ако неко жели да избегне ризик на својој имовини, онда неће куповати одређену имовину, али се поставља питање такве одлуке. Избегавање ризика је само један од начина управљања ризиком. По својој филозофији овај начин управљања ризиком је негативан. Управљање ризиком избегавањем, посматрано на широком плану је нерационално понашање како за појединца тако и за друштво као целину. Стога се овај вид управљања ризиком ретко препоручује.²⁹

Управљање ризиком задржавањем представља уобичајен метод његовог решавања. Појединац је суочен са неограниченим низом ризика, али у већини случајева се ништа не предузима у вези са њима. Задржавање ризика може бити несвесно или свесно. Свесно задржавање ризика постоји када се ризик ваљано процени али се не пренесе или се не умањи. Одлука да се задржи ризик обично се свесно доноси када нема других бољих алтернатива. Несвесно задржавање ризика постоји када се ризик не може избећи, пренети или умањити. И поред одређених мањкавости, задржавање ризика као метод решавања ризика у многим случајевима је најбољи начин решавања ризика. Ризици који се задржавају по правилу резултирају релативно малим губицима.

Управљање ризиком преносом постиже се на тај начин што појединац преноси ризик на друго лице који је у стању да га носи. Код овог начина управљања ризиком, појединац се заштићује од ризика продајом неког добра за које се процењује да ће бити погођено ризиком.

Осигурање ризика је најзаступљенији вид управљања ризиком. Власник одређене имовине одлучује који ће ризик и колики део пренети на другога, у

²⁸ Маровић, Б., Авдаловић, В., *нав. дело*, стр. 74.

²⁹ Палаш, И., *нав. чланак*, стр. 39.

овом случају на осигуравајуће друштво, које у том случају постаје актер у управљању одређеним ризиком. У неким случајевима, власник имовине или предузетник одређене делатности не одлучује о томе, него чињеницом да поседује одређену опасну имовину-ствар или да обавља одређену делатност, приморан је одговарајућим законским нормама да читав ризик или његов део пренесе на осигуравача, плаћајући за то одговарајућу премију. У питању су тзв. обавезна осигурања.

Управљање ризиком преносом постиже се на тај начин што појединац преноси ризик на друго лице, ако је ово друго лице спремно да такав ризик преузме. У неким земљама је позната пракса уговарања тзв. „футурес“ послова у којој се уговара продаја робе или вршење услуге по цени у време закључења уговора, али са испоруком, односно пружањем услуге кроз неколико месеци. Код овог начина управљања ризиком, појединац се заштићује од ризика губитка куповином неког добра за које се процењује да неће имати губитак.

Управљање ризиком поделом ризика остварује се на тај начин што се врши подела губитака, односно штете на више субјеката. То се најбоље уочава на примеру организовања акционарског друштва за осигурање. У том случају обезбеђују се велика финансијска средства за оснивање акционарског друштва за осигурање, али од великог броја лица-акционара, при чему сваки од њих носи само део ризика у случају пропасти друштва.³⁰

Управљање ризиком умањењем ризика постиже се предузимањем превентивних мера. На овај начин се предупредује реализација ризика, односно наступање штетних последица. Мере превентиве могу бити веома различите, како са становишта читавог друштва, његове одређене целине, па до појединца. Са нивоа друштва мере превенције се уводе преко здравствене заштите лица, ватрогасних служби, физичког обезбеђења имовине и сл. Спречавање реализовања ризика најефикаснији је начин управљања ризиком.

И поред свих превентивних мера, реализовање појединих ризика се не може увек избећи. Зато се прибегава предузимању додатних мера ради умањења ризика. У праву осигурања умањење ризика постиже се применом закона великих бројева. Применом закона великих бројева могућа је прилично тачна процена штетних догађаја остварењем одређеног ризика.³¹

У складу са правилима о управљању ризиком прописима осигурања предвиђају се одређене обавезе друштва за осигурање у погледу управљање ризиком, односно сматра се да друштво за осигурање поступа у складу са правилима о управљању ризиком ако у свом пословању обезбеђује одређени начин пословања. У том смислу чл. 125 ЗОС прописано је да друштво за осигурање поступа у складу са правилима о управљању ризиком ако у свом пословању обезбеђује: саосигурање и реосигурање вишкова ризика изнад максималног самопридржаја; плаћање штета, уговорених сума осигурања и

³⁰ Шулејић, П., *Правичност и интереси у расподели...*, стр. 2218.

³¹ Маровић, Б., Авдаловић, В., *нав. дело*, стр. 77.

извршавање других обавеза из основа осигурања; основни капитал најмање у висини прописаној одредбама ЗОС; техничке резерве, у складу одредбама ЗОС; ликвидност друштва, у складу са одредбама ЗОС; депоновање и улагање средстава техничких резерви, у складу са одредбама ЗОС; гарантну резерву, у складу са одредбама ЗОС; депоновање и улагање средстава гарантне резерве, у складу са чланом одредбама ЗОС; маргину солвентности, у складу са одредбама ЗОС; друге активности ради испуњења обавеза из одредаба ЗОС као и других обавеза прописаних одредбама ЗОС које се односе на управљање ризиком.

5. Значај ризика за обавезе уговорних страна из уговора о осигурању

Један од нај битних ако не и најбитнији елеменат уговора о осигурању је ризик. Ово због тога што само ако се оствари ризик који је обухваћен уговором о осигурању настаје обавеза осигураваача да накнади штету или исплати осигурану суму. Зато се ризик веома прецизно мора одредити у уговору о осигурању. Штавише, најзначајнија обавеза уговараача осигурања јесте да и пре закључивања уговора о осигурању, осигураваача упозна са чињеницама које су од значаја за процену ризика. То конкретно значи да је уговараач осигурања, односно осигураник обавезан да осигураваачу пријави ризик који прети предмету који се осигурава (чл. 907-910 ЗОО). Ова обавеза уговараача осигурања изузетно је значајна за осигураваача из више разлога: Прво може се десити да осигураваач не би закључио уговор ако предмету, односно лицу које се осигурава прети висок ризик. Друго, од степена ризика зависи и висина премије, па се на основу тога она и одређује. Последице неиспуњења ове обавезе од уговараача осигурања прописане су законом и у том случају су могуће различите ситуације, у зависности да ли су му те околности биле познате или не. С друге стране и понашање осигураваача је значајно. На пример, неке околности које се односе на ризик који прети имовини или лицу које се осигурава, а које су опште познате, дакле које нису могле остати непознате осигураваачу, уговараач осигурања му не мора саопштавати.³²

Уколико је уговараач осигурања знао, или је према околностима случаја морао знати, за одређене чињенице па их је прикрио то даје право осигураваачу да тражи поништење уговора о осигурању.³³ У том случају, ако се осигурани случај већ догодио, а осигураваач је већ измирио своју обавезу, има право на повраћај од уговараача осигурања, а има право и да задржи примљену премију за цео период покрића. Он се међутим може одлучити и да не захтева повраћај извршене исплате, већ да му уговараач осигурања исплати повећану премију сразмерно

³² Стојиљковић, В., *Обавеза осигураника на пријављивање околности значајних за процену ризика*, Правни живот, 11/95, стр. 489.

³³ *Исто*, стр. 491.

ризик. У сваком случају осигуравач то право на поништење уговора, или повећање премије, губи ако га не искористи у року од три месеца од дана сазнања за нетачно пријављивање ризика.

Друкчија је ситуација ако је уговарач осигурања ненамерно пријавио нетачан ризик осигуравачу. У том случају осигуравач има могућност избора: да тражи модификацију уговора у смислу повећања премије или да раскине уговор о осигурању. Ако се осигуравач одлучи на раскид уговора, дужан је да уговарачу осигурања врати део премије који отпада на период до краја осигурања, јер више не трпи никакав ризик.³⁴

Посебна правила примењују се код осигурања живота. Уколико осигурано лице не испуњава услове за осигурање у погледу година, или је душевно болесно, уговор се увек поништава. Уколико то није случај, уговор остаје на снази уз смањење суме осигурања.

Будући да је уговор о осигурању сукцесиван (уговор са трајним извршењем обавеза), из те особине уговора о осигурању, за уговарача осигурања произилазе обавезе и током трајања уговора о осигурању. Најзначајније међу њима су свакако, да уговарач осигурања настави са плаћањем премија, да осигуравача обавештава о променама ризика и да уколико се догоди осигурани случај, тј. ако се ризик покривен осигурањем оствари, о томе обавести осигуравача.

У току трајања уговора о осигурању, ризик који је обухваћен осигурањем може се променити. Промена се може односити на повећање или на смањење опасности наступања осигураног случаја. Те околности у знатној мери утичу на обавезе и једне и друге уговорне стране. Уговарач осигурања је у обавези да настале промене пријави осигуравачу. Међутим, обавеза уговарача осигурања да пријави настале промене у погледу ризика обухваћеног осигурањем постоји само у оним случајевима када су промене од значаја за оцену ризика. Другим речима, незнатне и уобичајене промене ризика не обавезују уговарача осигурања³⁵ (на пример, редовно старење осигураног лица, што је познато осигуравачу). Промене ризика некада могу бити и у правцу његовог смањења. Зато се прави разлика у обавези уговарача осигурања да пријави промену ризика када се он повећао и његово право да промену пријави када се ризик смањило. Последице једне и друге промене су различите.

Уколико је дошло до промене ризика у смислу да се ризик повећао, обавеза је уговарача осигурања да без одлагања обавести осигуравача, а најкасније у року од 14 дана (чл. 914, ст. 2 ЗОО). Повећање ризика након закључења уговора о осигурању производи одређене последице, тако да осигуравач може да поступи на неколико начина: Ако је повећање ризика толико да осигуравач не би закључио уговор о осигурању да је такав ризик постојао у време закључења уговора, он може да раскине уговор о осигурању (чл. 914, ст. 3 ЗОО). Ако је повећање толико да би осигуравач закључио уговор само уз повећану премију,

³⁴ Шулејић, П., *Право осигурања...*, стр. 224.

³⁵ Стојиљковић, В., *нав. чланак*, стр. 493.

он може да предложи уговорачу осигурања повећање премије сразмерно повећаном ризику. Уколико уговорач осигурања не прихвати повећање премије, уговор се раскида по самом закону (чл. 914, ст. 5 ЗОО).

Ово право осигуравач може да користи у року од 30 дана од дана сазнања за промену ризика. Уколико у том року не искористи једну од наведених могућности уговор остаје на снази.

Постоји могућност да се ризик оствари, тј да се осигурани случај догоди након повећања ризика али пре него што је осигуравач био о томе обавештен. У том случају осигуравач је по закону овлашћен да смањи накнаду из осигурања сразмерно премији која је плаћена и која би била плаћена у складу са насталим ризиком (чл. 915 ЗОО).

Ако до промене ризика дође у смислу да се исти смањи после закључења уговора о осигурању, уговорач осигурања уз обавештење о насталој промени има право да захтева да се смањи и стопа премије сразмерно смањеном ризику, и то од дана када је о смањењу ризика обавестио осигуравача (чл. 916 ЗОО).

Сама чињеница да је уговорач осигурања закључио уговор о осигурању и да ће последице насталог осигураног случаја сносити осигуравач, не даје право уговорачу осигурања да се понаша са мањом пажњом него да уговор није закључен. Законска је обавеза уговорача осигурања да предузима све мере како не би дошло до реализације ризика, тј. до наступања осигураног случаја. У том смислу ЗОО (чл. 926, ст. 1) предвиђа да је осигураник дужан да предузме “прописане, уговорене и све остале мере потребне да се спречи наступање осигураног случаја, а ако осигурани случај наступи, дужан је да предузме све што је у његовој моћи да се ограничи његове штетне последице.“ Санкција због кршења ове законске обавезе је у обавези уговорача осигурања да накнади осигуравачу онај део штете који је настао његовим неодговорним понашањем, односно у крајњој линији у смањењу накнаде коју због тога може да добије (чл. 918 ЗОО).

И остварење ризика, односно настанак осигураног случаја проузрокује одређене обавезе за уговорача осигурања. Реализацијом ризика уговорач има две основне обавезе: да обавести о томе осигуравача и да предузме мере да последице насталог осигураног случаја буду што мање³⁶ (да предузме мере спасавања).

Обавеза обавештавања осигуравача о насталом осигураном случају законска је обавеза уговорача осигурања. Ту обавезу он има према ЗОО (чл. 917). Овом законском одредбом предвиђена је не само обавеза уговорача осигурања да осигуравача обавести о насталом осигураном случају, већ и рок у коме он то треба да учини, али и последице пропуштања те обавезе. Тако је, према чл. 917, ст. 1 ЗОО, уговорач осигурања дужан да без одлагања обавести осигуравача о насталом осигураном случају, а најдаље у року од три дана, осим ако је у питању

³⁶ Рајичић, Б., *Обавезе осигураника из уговора о осигурању имовине*, Правни живот 11-12/93, стр. 1573.

осигурање живота. Због природе последица које могу настати по осигурано лице, посебно ако је уговарач осигурања истовремено и лице осигурано од последица несрећног случаја, општим условима осигурања од последица несрећног случаја предвиђа се знатно дужи рок у оквиру кога осигуравач треба да буде обавештен. Тај рок је прилично еластично одређен у смислу да се каже да је уговарач осигурања дужан да осигуравача обавести “чим му његово здравствено стање то допушта али најкасније у року од годину дана“. Разлог овако дугог рока треба видети у чињеници да је уговарачу осигурања, односно осигуранику на првом месту у интересу да предузме мере лечења.

Последице непријављивања насталог осигураног случаја су обавеза накнаде штете коју осигуравач због тога може претрпети (чл. 917, ст. 2 ЗОО). У сваком случају уговарач осигурања због неиспуњења ове обавезе не може изгубити право из осигурања (чл. 918 ЗОО).

Када се ризик оствари, односно када се осигурани случај догоди, обавеза је уговарача осигурања, односно осигураника да предузме потребне мере како би се спречило ширење штетних последица. Та обавеза предвиђена је условима осигурања а предвиђа је и ЗОО у чл. 926, ст. 1, у коме се каже: «осигураник је дужан да предузме све прописане, уговорене и све остале мере потребне да спречи наступање осигураног случаја, а ако осигурани случај наступи, дужан је предузети све што је у његовој моћи да се ограничи његове штетне последице».

Санкције за неиспуњење ове обавезе прописане су чл. 926, ст. 4 ЗОО и оне се састоје у праву осигуравача да смањи накнаду штете за онолико колико је настала штета због неиспуњења ове обавезе од стране уговарача осигурања, односно осигураника. То значи да ће уговарач осигурања, односно осигураник сносити онај део штете који представља разлику између штете која је настала у моменту наступања осигураног случаја и коначне штете, а која је настала као последица неадекватног реаговања уговарача осигурања, односно осигураника.³⁷

Наспрам обавеза уговарача осигурања, односно осигураника, стоје обавезе осигуравача, а које се односе на ризик. Основна обавеза осигуравача током трајања осигурања јесте да предузима мере превентивног деловања тј. да до реализације ризика не дође. Предузимање мера превентиве у основи је обавеза уговарача осигурања, односно осигураника. Међутим, по природи посла осигурања у интересу је и осигуравача да предузима превентивне мере у циљу смањења опасности да не дође до реализације ризика, односно до наступања осигураног случаја. Превентивне мере које осигуравач може предузети могу бити различите, као на пример: обука кадрова уговарача осигурања, односно осигураника за заштиту од пожара, набавка одређене опреме и сл.

Рализацијом ризика, односно наступањем осигураног случаја настаје главна обавеза осигуравача. Она се састоји у обавези накнаде штете или исплати уговорене осигуране суме. Међутим, да би испунио ову обавезу осигуравач мора претходно да утврди настанак штете, као и последице које су услед реализације

³⁷ Јанковец, И., *Уговори у привреди*, Београд 1987, стр. 562.

ризика настале. Када је реч о начину утврђивања штете по правилу то чине заједнички осигуравач и уговарач осигурања, односно осигураник јер је то у њиховом заједничком интересу. Они међутим тај посао могу поверити и за то стручним лицима. Већина општих услова осигурања садржи одредбе о саставу комисије за утврђивање појединих врста штета.

Након што се утврди штета и њена висина, обавеза је осигуравача да уговарачу осигурања, осигуранику, односно кориснику осигурања испуни своју најбитнију обавезу тј. накнади штету или исплати осигурану суму. У интересу је уговарача осигурања, осигураника, односно корисника осигурања да му се штета, односно осигурана сума не само исплати, већ и да то буде на време. У том смислу ЗОО прописује (чл. 919) да је осигуравач дужан да исплати накнаду или осигурану суму у уговореном року који не може бити дужи од 14 дана, рачунајући од када је осигуравач добио обавештење да се осигурани случај догодио (чл. 919 ЗОО). У одређеним случајевима могуће је да тај рок буде и дужи од напред наведеног. То изричито предвиђа ЗОО у чл. 919, ст. 2 према коме, ако је за утврђивање осигуравачеве обавезе или њеног износа потребно извесно време, овај рок почиње тећи од дана када је утврђено постојање његове обавезе и њен износ. То је најчешће случај када осигуравач оспорава или основ своје обавезе или висину.³⁸

Уколико између осигуравача и уговарача осигурања, осигураника односно корисника осигурања не постоји сагласност о висини износа који осигуравач треба да исплати, осигуравач је дужан да исплати неспорни део. Осигуравач може приликом исплате да умањи износ компензирајући га са премијом коју му уговарач осигурања, односно осигураник дугује.

Независно од накнаде по основу осигурања (штете или уговорене суме), осигуравач је обавезан да уговарачу осигурања, осигуранику, односно кориснику осигурања исплати и трошкове који су настали предузимањем мера за отклањање и смањење штете. Према ЗОО (чл. 926), осигураник има право на накнаду ових трошкова када су они предузети у разумном покушају да се отклони опасност наступања ризика, односно наступања осигураног случаја, као и покушај да се његове штетне последице ограниче, па и у случају када су ти покушаји остали без успеха. Осигуравач је дужан да накнади трошкове не само осигуранику већ и сваком другом лицу које је предузело мере ради смањења штетних последица.

6. Закључак

Ризик је један од основних елемената осигурања. Истовремено ризик је и битан елемент уговора о осигурању, било да је у питању осигурање имовине, осигурање лица или осигурање од одговорности. Основни услов за закључивање уговора о осигурању имовине, лица или осигурања од

³⁸ Исто.

одговорности јесте да се ризик већ није остварио. Ризик директно утиче на висину премије која у осигурању представља цену услуге осигурања. Висина премије као цена услуге осигурања на првом месту зависи од интензитета ризика. Између ризика и премије постоји веома уска повезаност. То значи да се свака промена ризика неминовно одражава и на висину премије, што значи да ако се ризик који је обухваћен осигурањем током трајања осигурања повећа или смањи то ће се директно одразити на повећање или смањење премије осигурања. Повећање, односно смањење ризика током трајања осигурања повлачи одређене правне последице за уговорне стране. С једне стране обавеза је уговорача осигурања, односно осигураника да сваку промену ризика благовремено пријави осигуравачу, нарочито када дође до повећања ризика који прети одређеној имовини или лицу. С друге стране, осигуравач који је био доведен у заблуду о интензитету ризика има право на раскид уговора или да остане при уговору, али да захтева повећање премије сразмерно интензитету ризика.

*Zoran Miladinović, Ph.D., Full-time Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

RISK AS AN ELEMENT OF INSURANCE

Summary

Risk as a concept is associated with many assumptions depending how it is viewed or analyzed. If it is viewed from the aspect of insurance, risk is one of its basic elements, that is the constituent part of insurance. In insurance risk represents danger or threat to a person or property that are subject of insurance and whose insurance is permitted by legal and ethical rules. Risk directly influences the amount of insurance premium which is, actually, the price of insurance services and an important element of insurance contract. The amount of insurance premium, as the price of insurance, primarily depends on the risk levels, but on other factors as well: the amount that is being insured, the period of insurance, general insurance costs, etc. In the essence, risk and insurance premium are closely connected. Each change in risk levels definitely reflects on the level of insurance premium. If the risk level covered by the insurance is increased or decreased during the insurance period, this will have direct influence on the increase or decrease of insurance premium.

In economical and technical terms, risk represents probability that economically hazardous incident will take place. As a legal term, risk represents an important element of insurance contracts that entails numerous obligations of contracting parties – both the insurer and the insured.

Key words: *insurance, risk, increase or decrease of risk level, insurance premium.*

Литература

- Авдаловић, В., *Менаџмент ризиком у осигурању*, Београд, 2000.
Dickson, G., *Introduction to insurance*, London, 1984.
Јанковец, И., Миладиновић, З., *Право осигурања*, Ниш, 2006.
Јанковец, И., *Уговори у привреди*, Београд, 1987.
Јанковец, И., *Привредно право*, Београд, 1981.
Калинић, В., Авдаловић, В., *Маркетинг истраживање у осигурању*, Привредна изградња, бр. 3-4/96
Константиновић, М., *Облигационо право*, Београд, 1957.
Crockford, N., *Risk management*, London, 1991.
Маровић, Б., Авдаловић, В., *Осигурање и управљање ризиком*, Суботица 2003.
Маровић, Б., *Осигурање и шпедиција*, Нови Сад 2001.
Маровић, Б. Жарковић, Н., *Превентива - основна претпоставка успешног управљања ризицима*, Привредни инжењеринг, бр. 2/94.
Огризовић, Д., *Риск менаџмент (управљање ризиком) идентификација ризика-израда шеме организације предузећа*, Привредно правни приручник, бр. 6/90.
Огњановић, С., *Трансформација ризика у осигурању од одговорности*, Правни живот, бр. 10/2001.
Палаш, А., *Ризик у привреди и осигурању*, Осигурање и привреда, бр. 6/1969.
Рајичић, Б., *Обавезе осигураника из уговора о осигурању имовине*, Правни живот, бр. 11-12/93
Славнић, Ј., *Осигурање ризика природних катастрофа*, Правни живот, бр.10/2000.
Стојиљковић, В., *Обавеза осигураника на пријављивање околности значајних за процену ризика*, Правни живот, бр. 11/95.
Шулејић, П., *Право осигурања*, Београд, 2005.
Шулејић, П., *Могућност покривања ризика изван традиционалних метода осигурања*, Правни живот, 11/96.
Шулејић, П., *Правичност и интереси у расподели ризика путем осигурања*, Правни живот, бр. 11-12/94.
Шулејић, П., *Осигурање од грађанске одговорности*, Београд, 1967.

Зборник радова „Савремени правни промет и услуге“, Крагујевац, 2018.

Закони

Закон о облигационим односима, Службени лист СФРЈ, бр. 29/78, са изменама у бр. 38/85, 46/85, 57/89, и Службени лист СРЈ, бр. 31/9;. 22/99, 23/99, 35/99, 44/99.

Закон о осигурању, Службени гласник Републике Србије, бр. 139/2014

Судска пракса

Пресуда Вишег привредног суда бр. 1082/96. Информатор бр. 168/97.

Пресуда врховног суда Србије, Прев. Бр. 152/95. Билтен Врховног суда бр. 2/95.